

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МЕТАПРОЕКТУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Постановка проблеми.

На сучасному етапі розбудови Української держави, в умовах значних суспільно-політичних економічних трансформацій і нестабільності, складна соціальна ситуація розвитку осмислюється й переживається кожним громадянином. Руйнування старої радянської ідеології й відсутність єдиної нової, державної і загальноприйнятої, обумовлює дифузність соціальних орієнтирів як ціннісно-сислового, екзистенційного самовизначення особистості, так і конструювання нею перспективних цілей, планів і перспектив свого життя. Особливо високу актуальність і соціальну значущість зазначена проблема має у юнацькому віці, оскільки прогнозування й проектування перспективного сценарію власного буття є пріоритетним життєвим завданням молоді. Відсутність жорстких соціально стереотипних патернів життєвого самовизначення обумовлює зростання можливостей сучасних юнаків у виборі стратегічних цілей життєвого шляху та засобів їх досягнення. Водночас дифузність ціннісно-сислової сфери психіки й життєвого світу в цілому, невпевненість у власному майбутньому й наявності у ньому об'єктивних можливостей для життєтворчої реалізації власних здібностей обумовлює ускладнення конструювання особистістю юнацького віку перспективного проекту власного життя.

Проблема конструювання індивідуумом ідеального задуму свого майбутнього у психологічній науці не є новою. У роботах вчених досліджуються різні психічні утворення особистості, які відображають важливі аспекти цього феномена - життєві цілі, плани, перспективи та ін. [2]; [3]; [6]; [7]; [8]; [9]; [11]; [13]; [14]; [18]; [19]; [20]. Водночас здійснений аналіз літературних джерел не

виявив комплексних концептуальних досліджень конструювання особистістю перспективної лінії свого життєвого шляху як цілісного проекту.

У роботах сучасних вчених, фахівців з точних і гуманітарних наук все частіше використовується термін “метапроекування”, під яким дослідники розуміють єдність проектування, навчання на власному життєвому досвіді й розвиток; генеральний механізм формування індивідуальних смислів людини, який спрямовує її життєву активність з досягнення авторських життєвих цілей; концептуальний конструкт, спрямований на зміну вже існуючих і створення нових соціальних інфраструктур, у яких існують нові форми спільного проектування та ін. Вчені підкреслюють, що метапроекування здійснюється при вирішенні нових життєвих завдань особистості, являє собою “проекування самого проекту”, тобто створення ідеальної моделі нового комплексного складного конструкту, який буде реалізований у майбутньому і включає процес становлення суб’єктного управління особистості способами власного смислотворення, цілепокладання тощо. Згідно з С.Д.Максименком, предметом метапрогнозування особистості є перспективи або проекти її розвитку у різних модусах життєдіяльності (проекти досягнень, ключових життєвих ситуацій, взаємин зі значущими іншими, свого віддаленого майбутнього тощо). Соціальну значущість такої прогностичної діяльності індивідуума важко переоцінити, оскільки з нею пов’язані усі види його життєвої активності [5]; [14]; [21]; [22].

Таким чином, метапроекування особистості являє собою складне комплексне психічне утворення, яке забезпечує конструювання нею перспективного проекту свого життєвого шляху у різних модусах буття. Основними структурними компонентами цього психічного утворення є життєві цілі, плани, перспективи індивідуума.

Метою статті є теоретико-методологічний аналіз психологічних особливостей становлення основних структурних компонентів метапроекування особистістю свого життєвого шляху у сензитивному періоді - юнацькому віці.

Результати теоретичного дослідження.

Базовим структурним компонентом метапроекування особистістю юнацького віку свого життєвого шляху є життєві цілі. У дослідженнях сучасних вчених значна увага приділяється проблемі гармонійного поєднання особистісного і соціального аспектів життєвих цілей індивідуума (“життя для себе” і “життя для інших” за К.О.Абульхановою-Славською [1]). У концепції життєвого вчинку В.А.Роменця постановка життєвих цілей та здійснення життєвого вибору розглядаються як процес боротьби мотивів. Безперспективний для реалізації життєвих цілей особистості, але емоційно привабливий мотив вчений назвав “спокусою”. Прийняття життєвого рішення являє собою процес боротьби між перспективними мотивами, які відображають екзистенційні потреби особистості і сприятимуть їх задоволенню у майбутньому з одного боку, і мотивами, що відображають потреби більш низького порядку (як правило, гедонічні), актуальні у теперішньому. Глибинне осмислення людиною свого життєвого шляху, власні переконання як основа життєвих цілей, забезпечують її можливість протидіяти спокусі [16]. Водночас недостатність розвитку смисложиттєвих утворень і перспективного сценарію життєвого шляху обумовлює високу складність особистості юнацького віку долати спокусу в ситуаціях життєвого вибору. Так, згідно з Л.І.Божович, активізація цілемотиваційних конструктів молоді у різних модусах життєдіяльності відбувається нерівномірно. Невизначені абстрактні смисложиттєві цілі “робити добро іншим”, “бути корисним членом суспільства” у юнаків часто поєднуються з добре розрахованим, часто заснованим на матеріальних егоїстичних цінностях вибором майбутньої професії [4].

Активізація життєвих цілей людини обумовлює її особистісне зростання. Так, Ю.Ю.Лазакович підкреслила, що становлення життєвих цілей у ранньому юнацькому віці обумовлює підвищення рівня життєвої активності, працездатності у суб’єктивно складних життєвих ситуаціях, цілеспрямованості, розвитку комунікативних здібностей [11]. Згідно з С.В.Явон, життєві цілі у ранньому

юнацькому віці є розмитими й мало конкретизованими, їх зміст відображає переважно теперішнє і короткочасну життєву перспективу. Натомість у пізньому юнацькому віці тривалість життєвих цілей особистості зростає, серед їх модусів домінують професійний саморозвиток і сімейне благополуччя [20].

Активізація життєвих цілей у пізньому юнацькому віці нерозривно пов'язана з їх глибоким емоційним переживанням, осмисленням, активізацією смислових і смисложиттєвих конструктів індивідуума у життєвій транспективі []. І.С.Кон підкреслив, що життєві цілі юнаків являють собою складну ієрархічну систему, становлення якої нерозривно пов'язане з її смислоутворюючими мотивами [10]. Згідно з Н.Л.Биковою, важливим чинником становлення життєвих цілей особистості юнацького віку є її смисложиттєві орієнтації. Активізація смисложиттєвих орієнтацій юнаків зумовлює суб'єктивізацію й повторну постановку ними життєвих цілей, у змісті яких зростає питома вага мотивів самореалізації й особистого життя [6]. Конструювання особистістю перспективних життєвих цілей у майбутньому детермінує її життєтворчу активність у теперішньому і, як наслідок, обумовлює підвищення осмисленості її теперішнього, емоційної насиченості життя, результативності самореалізації [13].

Водночас недостатність становлення екзистенційно-духовної основи життєвих цілей сучасних юнаків обумовлює переважання у них матеріальних, егоїстичних цілей (набуття матеріальних статків, добробуту, досягнення високого соціального статусу) і недостатній розвиток альтруїстичних цілей, а також цілей духовного саморозвитку, становлення життєвих цілей переважно у короткостроковій життєвій перспективі [8]. Р.Р.Калініна також підкреслила, що у системі життєвих цілей особистості найбільш змістовно насиченими є найближчі вікові періоди. Водночас у змісті цілей віддалених вікових періодів наявні не лише особистісні, сімейні, професійні, матеріальні цінності, але й широкі альтруїстичні цінності, пов'язані з самоздійсненням особистості у широкому соціальному контексті (стати громадянином, зрілою особистістю тощо) [9]. У значній кількості

сучасних юнаків навіть у пізньому юнацькому віці розвиток життєвих цілей у масовому досвіді відбувається недостатньо. Це обумовлює необхідність створення спеціальних психолого-педагогічних умов з активізації “проекування майбутнього” юнаками [13]. Становлення структурних компонентів життєвого метапроєкту особистості відбувається у нерозривній єдності. Тому, згідно з І.Ф.Смирною, труднощі узгодження найближчої і віддаленої складових життєвої перспективи, значні труднощі з конструювання життєвих планів обумовлюють недостатній розвиток життєвих цілей у юнацькому віці [18].

Проблемі дослідження особливостей становлення життєвих планів особистості юнацького віку присвячені роботи І.М.Астафєвої, О.В.Белановської і А.І.Турецької, С.Н.Шелепової та ін. Конкретизація й узгодження життєвих цілей, активізація їх базових ціннісно-сміслових конструктів обумовлюють сензитивність старшого юнацького віку для становлення життєвих планів особистості. Згідно з результатами досліджень О.В.Белановської і А.І.Турецької, у пізньому юнацькому віці зростає кількість життєвих планів особистості як у інтраіндивідуальній, так і у інтеріндивідуальній складових їх життєвого простору . Найбільш значущими модусами життєвих планів у старшому юнацькому віці є професійний і сімейний. Зростання пролонгованості планів у життєвому часі обумовлює підвищення суб’єктивної значущості для особистості часових інтервалів віддаленого майбутнього. Тому упродовж пізнього юнацького віку значущість життєвих планів, які відображають актуальну ситуацію розвитку особистості і її найближче майбутнє (категорії “Спілкування”, “Любов/друзі”), дещо знижується [3]. С.Н.Шелепова також підкреслила, що життєві плани особистості пізнього юнацького віку формуються переважно на реалістичні життєві цілі, досягнення яких можливе у найближчі вікові періоди, і являють собою “адаптивний ресурс” для реалізації пролонгованих стратегічних життєвих цілей. Водночас активізація довгострокових життєвих планів відбувається недостатньо. У змісті життєвих планів переважають особистісна, сімейна і

професійна складові. Перспективне планування своєї активності у широкому соціальному, зокрема, суспільно-політичному, модусах більшістю юнаків здійснюється недостатньо [19]. Згідно з І.М.Астафєвою, наприкінці пізнього юнацького віку життєві плани особистості набувають чіткості й деталізованості. Ставлення юнаків до свого майбутнього є цілком позитивним, що обумовлено високим рівнем їх впевненості у можливості реалізації власних життєвих планів. При цьому становлення суб'єктності особистості у різних модусах життєвих планів відбувається нерівномірно і має гендерні особливості: суб'єктне конструювання життєвих планів відбувається недостатньо у жінок у професійно-кар'єрному модусі, а у чоловіків - в матрімональному. Життєві плани у егометарному домені життєвого поля у пізньому юнацькому віці досягають високого рівня суб'єктності незалежно від гендеру. При цьому серед мотиваторів генерування життєвих планів, особливо в професійно-кар'єрному аспекті, у чоловіків переважають мотиви досягнень, а у жінок - комфортного життя [2].

Юнацький вік є сензитивним періодом активізації життєвої перспективи особистості. У роботах радянських, сучасних російських і українських вчених проблема часової трансспективи все більше досліджується у контексті не стільки певних часових меж життя людини, скільки у нерозривному взаємозв'язку зі становленням ряду особистісних новоутворень, які відображають процес осмислення, планування й проектування людиною свого життєвого шляху (очікуваними життєвими подіями, цінностями, смыслом, цілями і планами життя, самовизначенням тощо). Так, згідно з Є.І.Головахою, життєва перспектива являє собою складну систему взаємозв'язків бажаних і небажаних, однак ймовірних для особистості подій. Становлення цієї картини очікуваного майбутнього індивідуума відбувається в нерозривній єдності з його ціннісними й смисложиттєвими орієнтаціями [7]. У роботах К.О.Абульханової-Славської проблема життєвої перспективи особистості вивчається в нерозривній єдності з феноменом стратегії життя. Вчена зазначила, що основною передумовою

побудови головної стратегічної лінії всього процесу індивідуального розвитку людини є її власна життєтворча активність. Проте успішність життєвого самовизначення і подальшої самореалізації індивідуума значною мірою обумовлюється його здатністю до побудови адекватної життєвої перспективи, тобто - прогнозування й врахування особливостей соціальної ситуації власного розвитку, об'єктивних обмежень можливостей своєї життєтворчості. Наявність непереборних соціальних факторів зумовлює необхідність корекції життєвих цілей і планів особистості [1]. В.Г.Панок і Ю.А.Прівалов розглядають життєву перспективу особистості не лише як усвідомлення тих соціальних обмежень, які можуть призвести до ускладнення чи неможливості реалізації її життєвих планів, але і як потенційні можливості особистісного зростання в майбутньому. Вчені підкреслили високу значущість врахування особистістю власної активності як важливої складової життєвої перспективи, оскільки сама особистість є активним творцем власної соціальної ситуації розвитку і здатна до вчинків, які можуть кардинально змінити соціальні умови її життя [16].

У юнацькому віці відбувається зростання диференційованості й узгодженості ціннісно-смислових і просторово-часових аспектів життєвої перспективи особистості, зростання її здатності до орієнтації в часі, становлення позитивного самоствавлення й самопідтримки. Водночас специфіка соціальної ситуації розвитку сучасних юнаків зумовлює домінування в їх життєвій перспективі матеріальних цінностей на противагу моральним, що є негативним явищем [12]. Упродовж юнацького віку, згідно з І.С.Мухановою, уявлення юнаків про власне майбутнє стають більш чіткими, а їх життєві цілі й плани - більш конкретними і узгодженими у часі [15]. Проте, як зазначив Є.І.Головаха, життєва перспектива індивідуума, на відміну від його життєвої програми, не завжди є оптимістичною [7]. Тому значна кількість студентів старших курсів переживає стійкі почуття тривоги й невпевненості у власному майбутньому, можливостях досягти власних життєвих цілей. А це, у свою чергу, обумовлює нерівномірність

становлення різних часових інтервалів життєвої перспективи у старшому юнацькому віці: найближча життєва перспектива набуває чіткості й деталізованості, а віддалена стає більш розмитою і невизначеною [15]. Неузгодженість найближчої й віддаленої життєвих перспектив, найбільш важливих цінностей, мотивів і смислів особистості з конкретними життєвими цілями і планами на подальших етапах онтогенезу може призвести до екзистенційно-уховних конфліктів особистісного зростання, труднощів у процесі власного смисложиттєвого пошуку, ноогенних неврозів, значних труднощів конструювання метапроєкту свого життєвого шляху і його суб'єктної життєтворчої реалізації.

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Здійснений аналіз літературних джерел дає можливість зробити наступні висновки. У роботах радянських і сучасних українських і зарубіжних вчених досліджуються окремі структурні компоненти метапроєктування особистістю свого життєвого шляху в юнацькому віці. Зміст структурних компонентів метапроєкту особистості раннього юнацького віку (життєвих цілей, планів і перспектив) є нечітким і мало конкретизованим. Життєвий час цих психічних утворень включає переважно теперішнє й найближче майбутнє. Активізація ціннісно-сміслової основи метапроєктування особистістю свого життєвого шляху, її смисложиттєвого пошуку обумовлює значне зростання тривалості життєвого метапроєкту у пізньому юнацькому віці, конкретизацію і деталізацію його складових. При цьому становлення життєвих цілей, планів і перспектив юнаків у різних модусах життя відбувається нерівномірно: переважають особистісна, професійна і сімейна сфери. Конструювання авторського життєвого метапроєкту у широкому соціальному контексті здійснюється недостатньо. У структурі усіх складових життєвого метапроєкту особистості пізнього юнацького віку в стихійних умовах переважає спрямованість на себе, що обумовлює необхідність спеціальної роботи викладачів і психологів системи професійної освіти України з

активізації альтруїстичних, просоціальних життєвих цілей і планів у сучасних юнаків. Становлення життєвих цілей, планів і перспектив у юнацькому віці є взаємопов'язаним і взаємообумовленим. Це обумовлює високу актуальність і соціальну значущість проведення подальших досліджень, особливо емпіричних, для дослідження закономірностей і особливостей генезису метапроекування особистістю свого життєвого шляху упродовж сензитивного періоду - юнацького віку. Здійснення таких досліджень є перспективою подальших наукових досліджень автора з проблеми метапроекування життєвого шляху особистості.